

ABDULLA AVLONIYNING ASARLARIDA TARBIYA MASALASI

Porsiyeva Zamira Muxtorovna
Qarshi Davlat universiteti

Annotatsiya. maqolada Avloniyning darsliklaridagi ta’lim-tarbiya masalalari haqida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: yomonlik jazosi, qanoat, yaxshilik kuchi, ittifoqchilik.

KIRISH

"Birinchi muallim" asari Avloniyning pedagogik asarlari qatoriga kiradi. Maktab oʻyquvchilari uchun yangi qoʻllanma tarzida yaratilgan. Asarda birqancha hikoyatlar keltirilgan boʻlib, hikoyatlar gʻoyasi oʻquvchilardagi axloqiy sifatlarning mukammal shakllanishida oʻrin tuta oladi. Bu esa ulardan qay yoʻsinda xulosa chiqara olishga bogʻliq. Asarning kirish qismida -- aynan kirishdeya keltirilmagan, ammo asarni yozishdan maqsad ifodalangani uchun shunday atadik -- asar nima sababdan yozilgani, kimlar uchun moʻljallangani haqida bayon etilgan: "Shoyad millat bolalarina foidabaxsh oʻlur umidinda bir necha muallimlarimizning iltijolari ila koʻb vaqt tajriba soʻngidan bu risolayi ojizonamni "Birinchi muallim " ismi-la maydoni intishora qoʻydim". Asar mana shu sabab dunyoga kelgan. Adib undagi qusur va kamchiliklar uchun uzr xam soʻraydi. Bu tanbehlarini toʻgʻri qabul qilajagini taʻkidlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

"Yomonliq jazosi" hikoyasida Qosim ismli bebosh bolaning yolgʻonchilik oqibatida oʻzi sabab olgan jazosi haqida hikoya qilinadi. Ota-onasining tanbehlarini quloqqa ilmasdan hamisha yolgʻon gapiruvchi Qosim bolalarga oʻrnak boʻlishi lozim. Yolgʻonchilik hech zamonda yoqlanmaydi. Bu eng katta gunohlardan biri. Bir marta aytilgan yolgʻon qolgan yolgʻonlarning boshlanishiga zamin yaratadi. Qosim ham mehmon uchun tayyorlab qoʻyilgan taomlarni yeya turib, yemadim deb turib olishi; otasi stol ustiga qoʻygan tangani ola turib olmadim deyishi oqibatida jon berdi. Tangani olgan zahoti ogʻziga yutib, men olmadim deya yolgʻon soʻzlashi sabab tanga tomogʻiga tiqilib vafot etadi. Qingʻir ishning qiyigʻi qirq yilda xam chiqadi. Yolgʻonlar abadiy emasligini anglab yetmagan Qosim oʻziga toʻgʻri xulosa chiqargandir, ammo endi kech. Soʻnggi pushaymon oʻzingga dushman. U qayta soʻzlolmaydigan jazoga hukm etildi. Qosimning ota- onasining aytganini qilmasdan oʻzbilarmonlik bilan qilgan harakatlariga yolgʻon soʻzlashi nuqta qoʻydi. Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq asari"da yolgʻon soʻzni kizb, uni soʻzlaydiganlarni esa kazzob deb ataydi. Asarda shuningdek, Paygʻarbarimiz soʻzlaridan va Qurʻoni karimdan ibratli misollar keltiriladi. Paygʻambarimiz : "Alkazzobu lo ummati" -- "yolgʻonchi mening

ummatimdan emasdur", -- demishlar. Qur'oni karimda: "Kizbni imoni yo'q kishilar so'ylarlar",-- demishlar.

"Qanoat" hikoyasida esa bir kishining Ali hamda Vali ismli o'g'illari orqali qanoatli va qanoatsiz odamning nasibasida ham yer bilan osmonchalik farq borligi ochib berilgan. Nafaqat nasibasida oilada, jamiyatda tutgano'rnida ham farq bo'lishi tasvirlangan. Qanoatli farzand Alining otasi olib kelgan olmagan faqatgina bitta -- o'z ulashini olgani, qanoatsiz farzand Valining ochko'zligi sabab o'z ulushidan xam bebahra qolganiligi bolalarga xamisha o'zi nasibasiga egalik qilish lozimligini o'zganikiga ko'z tiksa, o'zinikidan ham mahrum bo'lishi aniq ekanligini o'rgatadi. Bu yerda yana bir masala haqida fikr yuritish darkor: oilada nechta farzand bo'lsa, har biri ota- onasining o'gitlaridan ayricha xulosa chiqaradi. Ushbu hikoya bolalargaqanoatli bo'lish bilan xar yerda xam ulushga ega bo'lish mumkinligi haqida saboq beradi. Qanoatli kishining ishida xam unum bo'ladi, sababi u Alloh tomonidan berilgan xursandchilikka ham, g'am-g'ussaga ham qanoat hamda sabr qiladi. Sabrning tagi sariq oltin. Uning mevasi shirin bo'ladi. Buning uchun esaqanoatni barcha yaxshi sifatlarning boshida turuvchisi deb qabul qilmoq va unga amal qilmoq darkor. Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida qanoatga shunday ta'rif beradi: "Qanoat bir xazinadurki, naqdinasi kundan kun ortar. Bu xazinaga yega bo'lgan kishilar umrlarini shavq va rohatda kechirurlar". Xazinadek qiymatga ega bo'lgan qanoat bizga Qodir tomonidan tuhfa etilgan. Faqatgina uni o'zimizda shakllantira olishimiz kerak. Buning uchun, avvalo, inson bolalikdan to'g'ri tarbiya topmog'i darkor.

Navbatdagi hikoya ezgulik haqidagi "Yaxshilik yerda qolmas" hikoyasidir. Hikoyada asosiy qahramonlar Ari hamda Kabutar sanaladi. Voqealar rivoji ularning o'zaro qilgan yaxshiliklaridan rivoyat qiladi. Hikoyada aytilishicha, suv yuzida suzib ketayotgan ari behosdan suvga qulvydi. Kabutar buni ko'rib yordamga oshiqadi. Ariga bir cho'pni irg'itadi. Ari shu cho'p sabab omon qoladi. Ma'lum vaqt o'tgach kabutarga bir bolakay tuzoq qo'yadi. Kabutar tuzoqqa ilinadi. Buni ko'rgan ari bolaning qulog'ini chaqib oladi. Kabutar esa tuzoqdan qochib qutuladi. Hikoya mazmunidan ko'rinib turganidek, kimgadir yaxshilik qilishda ikkilanmaslik lozim. Qilgan yaxshilingiz o'sha insondan qaytmasa, boshqadan qaytadi. Qilgan ezgu amallar martabamizni bu dunyoda ham, u dunyoda ham oshiradi.

Yaxshilik qilish bilan kishi nomiga savob yoziladi. Shuning uchun yaxshilik qilayotganda bu yaxshiligim o'zim uchundir, deb qilish oqil kishining ishidir. Yaxshilik qilsang, bo'lur joning omon, Yaxshilikdan hech kishi qilmas ziyon.

"Ittifoq" hikoyasida zamon va makon tanlamas ittifoq xaqida hikoya qilinadi. Hikoyaga asos qilib, chumolilar hayoti olingan. Eng mayda xasharotlardan bo'lmish chumolilar o'rtasida ittifoq juda mustahkam o'rnatilardi. Tabiatan kuzatilsa xam xar bir chumolining o'z vazifasi bo'ladi va ular buni juda yaxshi anglashadi. Agar iniga

suv kirib ketsa, dastlab qirolichasi va tuzumlarini indan OLIB chiqadilar. Chetdan hujum qilinsa xam ular birgalikda harakat qiladilar. Har qanday to‘siqni ham yengib o‘ta oladilar. Ittifoq oilada ham, jamiyatda ham, davlatlar o‘rtasida xam, ikki do‘st orasida ham bo‘lishi kerak. Bir hikoyada aytiladi. Otaning uch o‘g‘li bo‘lib, ular bir-biri bilan kelishmas, noahil ekan. Shunda ota bir bog‘ cho‘pni olibdi-da, ularni bittabitta sindira boshlabdi. Cho‘plar oson sinibdi. Hammasini birgalikda sindirgan ekan. Kuchi yetmabdi. Shunda o‘g‘illar otasi nima demoqchi ekanligini tushunibdilar va bundan keyin ahil yashashga kelishibdilar. Davlatlar kesimida oladigan bo‘lsak, qadimdan o‘zaro tinch bo‘lmagan davlatni bosib olish oson bo‘lgan. Bunga isbot sifatida "Abulfayzxon" dramasida Nodirshohning gaplarini keltirsak bo‘ladi.

XULOSA VA MUNOZARA

Ko‘rinib turganidek, asarda kichik-kichik hikoyalar orqali bola tarbiyasi uchun ahamiyatli bo‘lgan g‘oyalar, ularni ezgulikka, to‘g‘rilikka undovchi fikrlar, ularning hayoti davomida asqatadigan maslahatlar berib o‘tilgan. Hajm jihatidan kichik bo‘lgan ushbu hikoyalarni yodda saqlash osonligi bilan ham ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. B. Qosimov Abdulla Avloniy, Zabarjad media, 2022.
2. www.ziyonet.uz